

Bibó István és az indiai diplomácia 1956-ban

A politológus-politikus Bibó István – aki korábban egyedüli magyar közgondolkodóként s közíróként a zsidótörvények és a sváb kitelepítés ellen egyaránt szót emelt – 1956-ban a forradalom idején Petőfi Pártként újjáalakult Nemzeti Parasztpárt Szellemi Irányító Testületének tagja volt. Nagy Imre november 2-án átalakított (koalíciós) kormányának államminisztere lett. Hivatalát november 3-án vette át és – mint ismeretes – másnap hajnalban megindultak a szovjet tankok a magyar főváros ellen. A miniszterelnök és köre a Jugoszláv nagykövetségre menekült, Kéthly Anna éppen külföldön tárgyalt, Tildy Zoltánék illegalitásba vonultak. Egyetlen egy kormánytag, Bibó dolgozott csak tovább országközi irodájában, hogy a folyamatosan sugárzott „csapataink harcban állnak, a kormány a helyén van” rádiós segélykiáltásnak legalább ily módon némi igazsága legyen. Elvi nyilatkozatokat írt, kibontakozási terveket készített, telefonos sajtótájékoztatót tartott, miközben a szovjet katonák már elfoglalták a fővárost, a Parlamentet is. El lehet képzelni az orosz parancsnokot, amikor emberei jelentették, az egyik irodában egy határozott fellépésű férfi tartózkodik, aki azt állítja magáról, hogy a törvényes kormány minisztere. Erre aligha volt felkészülve. Bibó legendás civil kurázsijával ekkor is hitelesítette később elhíresült mondását: „demokratának lenni annyi, mint nem félni.” Csak november 6-án hagyta el az épületet. Nem ismerte el a szovjet beavatkozást jóváhagyó szolnoki ellenkormányt, s előbb „Expozé a magyarországi helyzetről”, később a „Javaslat a magyar kérdés kompromisszumos megoldására” címmel készített tervezetet.

Mivel India 1956 őszére konfliktuskezelői működésével kiemelkedő nemzetközi tekintélyre tett szert, Bibó István javaslataival többször is megkereste India budapesti nagykövetségét (Csopra követségi titkárral, Mohammad Ataur Rahman ügyvivővel és a magyar fővárosba érkezett Vengalil Krishnan Krishna Menonnal, az indiai ENSZ-nagykövettel is többször tárgyalt), hogy támogatást, közvetítői segítséget kérjen a „magyar-ügy” képviselőjében. Indiában akkoriban rendszeresen tüntettek a magyar felkelők mellett, illetve a szovjet beavatkozás ellen, s úgy a sajtó, mint a közhangulat a magyar forradalommal rokonszenvezett. (Az 1957-ben fővárosunkba érkezett indiai újságíró, Bannerjee is több alkalommal találkozott Bibóval és vádlott-társával Göncz Árpáddal, hogy az általuk lehetségesnek tartott kibontakozás tervet budapesti riportja részeként a világ tudomására hozza.) Az indiai diplomácia szűkre szabott lehetőségeihez képest, mindent megtett annak érdekében, hogy a magyarországi konszolidáció békésen menjen végbe. Egyes kutatók úgy tudják, az 1957 májusában lefogott és népbíróság elé citált Bibó és Göncz Nehru személyes közbenjárására úszta meg a halálbüntetést, s kapott „csak” teljes vagyoneklobzással kiegészített életfogytiglani szabadságvesztést.

Bibó István – akinek idén ünnepeltük századik születésnapját – a következőkben közölte, 1956 decemberében írt összefoglalója minden mondatán átsüt a bizalom, amelyet India és az indiai diplomácia iránt érez, amiképp az is, ahogyan India történelmi példájából kiindulva – mint egész életében – ekkor is az erőszakpolitikától való tartózkodás, az ellenfelek bölcs érvekkel való meggyőzése, a kölcsönös belátáson és a demokrácián alapuló békés kibontakozás híve.

Kiegészítés az 1956. november 6-án kelt expozéhoz és tervezethez

I. A magyar kérdés az indiai közvetítés szemszögéből

Indiának döntő és helyes kiindulópontja mind a magyar, mind az egyiptomi konfliktusban az volt, hogy mind a kettő lényegében a félelmi politika gyümölcse, és mind a kettőben napvilágra kerültek egyrészt a katonai tömbök rendszerében benne rejlő erőszak-alkalmazási veszélyek, másrészt a két tömb alapvető erkölcsi és érdekbeli ellentmondásai. Ebből az következnek, hogy a két konfliktus megoldásának alkalmát fel kell használni a katonai tömbök rendszerének minél nagyobb mértékű fellazítására. Ezzel szemben a két hatalmi tömb vezető hatalmai minden erőfeszítést megtesznek arra, hogy a két konfliktus által saját tömbjükben létrejött szakadást

minél gyorsabban és minél hatásosabban orvosolják, és ez valamennyire sikerült is nekik, úgyanyira, hogy a tömbök komoly mértékű fellazítása egészen közeli lehetőségnek nem látszik. Ebben a helyzetben a legfőbb kérdés annak eldöntése, hogy mi a jelen körülmények között reálisan elérhető eredmény. Kecsegtetőek és szimpatikusak ugyan azok az elgondolások, melyek egy olyan nagyobb stílusú megoldást rajzolnak ki, melyek során egyrészt Magyarország, Csehszlovákia, Lengyelország és Kelet-Németország, másrészt Nyugat-Németország és esetleg más országok is egyidejűleg kerülnének ki a katonai tömbök rendszeréből. A helyzet reális le-mérése azonban azt mutatja, hogy ilyen eredmény-re való törekvés igen nagy ellenállást váltana ki az érdekelt tömbök vezető hatalmainál, és pedig első-sorban a Szovjetunióval, mely a jelenlegi helyzetben

**Bibó István mellszobra
Balatonfüreden,
a Tagore sétányon**

Bajtai László felvétele

úgy véli, hogy egy ilyen változás a kelet-európai országokban olyan politikai fordulatokat indítana meg, melyek végsőleg az egész változás egyedüli vesztesévé a szovjet tömböt tennék. Éppen ezért úgy véljük, hogy nem merő magyar szűklátókörűség, hanem a helyzet reális mérlegelése alapján is indokolt a jelenleg elérhető célnak oly értelmű leszűkítése, hogy az indiai közvetítésnek – miután az egyiptomi konfliktus megoldása jó úton van – a magyar kérdésnek szélesebb körre való kiterjesztés nélküli megoldására kellene erejét koncentrálnia. Ez azt jelenti, hogy ellenezni kellene – a nyugati tömbbel szemben – azokat a törekvéseket, melyek a magyar kibontakozást egy csehszlovák–lengyel–keletnémet kibontakozássá akarnák megnövesztetni, mert ilyen törekvések a szovjet tömbben pánikot kelthetnek, és az erőszakpolitika megnövekedését idézhetnék elő;

egyidejűleg ellenezni kellene – a szovjet tömbbel szemben – az esetleges olyan törekvéseket, melyek a magyar ügyben esedékes engedmények fejében valamilyen nyugatnémet vagy atlanti vonatkozású ellenengedményt szeretnének elérni. Úgy véljük, hogy a hangsúlyt arra kellene helyezni, hogy mindkét oldalnak ott és annyiban kell engednie, ahol és amennyiben a jogilag és erkölcsileg meg nem engedett erőszak-alkalmazással vétkezett. A két fél szűkségszerű politikai vesztesége tehát az, hogy Nagy-Britannia számára a brit-egyiptomi szerződésnek a szuezi partraszállást elvileg megengedő szakaszai, a Szovjetunió számára pedig a Varsói Szerződés Magyarországra vonatkozó katonai szakaszai – mint amelyekkel visszaéltek – politikailag és erkölcsileg lehetetlenültek, amit nyomon kell követnie a formális jogi hatályon kívül helyeződésnek is.

E vonatkozásban közbevetőleg meg kell jegyez-
nem, hogy amennyire helyesli az egész magyar köz-
vélemény Indiának és az indiai politikával együtt-
működő többi mély erkölcsiségű ázsiai országnak
azt az álláspontját, hogy lényegileg mind a magyar,
mind az egyiptomi konfliktus a katonai tömbök ala-
kulására és megmerevedésére vezető félelmi politi-
ka eredménye s egyben csődje is, annyira keserűen
fogadja azokat a törekvéseket, melyek a két konfli-
tusnak súlyukban és minőségükben egyenlő érték-
re való redukálását célozzák. Etekintetben azt várja
az indiai politikától, hogy ezt az egyenlősítést csak
addig viszi, ameddig azt a politikai taktika és okos-
ság kívánja, de nem addig, ahol az erkölcsi mértékek
összezavarása kezdődik. Nyilvánvaló ugyanis, hogy
nagy különbség van egy egész ország totális meg-
szállása, kormányának erőszakos elmozdítása és az
egész ország által egyértelműen gyűlölt bábormány
felállítása, másrészt egy bizonyos katonailag vagy
gazdaságilag kritikus területre korlátozott – egyéb-
ként szintén helytelen – katonai akció között. A két
akció akkor lett volna csak megközelítően egyminő-
ségű, ha a Szovjetunió Magyarországon egy olyan
katonai akciót hajtott volna végre, mely területileg
pl. az urániumbányákra korlátozódott volna. A két
akció különböző értékelése egyben azt is elegendő-
en indokolja, hogy miért a Szovjetunió az, melynek
a nagyobb engedményt kell tennie.

Ami a közvetítés által elérhető méltányos kiegye-
zés lehetséges tartalmát illeti, utalok a nov. 6-án kelt
tervezet pontjaira, amit a magyar uránium felhasz-
nálására vonatkozó esetleges kikötésekkel kell talán
majd kiegészíteni.

Megjegyzendő még, hogy a magyar semlegesség
programja nem látszik szerencsés formulának, és
az említett tervezet ezt tudatosan nem használja. A
semlegességi program a maga pillanatában jól kife-
jezte a magyar közhangulat számára azt az elhatáro-
zott szándékot, hogy Magyarország ki akar lépni az
egyik katonai blokkból, és nem akar belépni a má-
sikba: ez azonban semmiképpen sem jelenthet svájci
vagy akárcsak osztrák típusú semlegességet, mert ez
esetben Magyarország óhatatlanul nyugati ékként
jelentkeznék Kelet-Európában, holott Magyarország
– amint az alább IV. alatt részletesebben ki van fej-
tve – továbbra is organikusan benne akar maradni a
kizsákmányolás mentes társadalmat építő kelet-eu-
rópai népek közösségében, és csupán a mindenütt
válságba jutott Magyarországon pedig teljesen lehe-
tetlenülült egypárturalmat akarja felszámolni.

II. A magyar kérdés szempontjai indiai-kínai – és esetleg indiai-jugoszláv – megbeszéléseknél

A kínai államférfiakkal való tanácskozás során
rendkívül fontos volna arra rámutatni, hogy a kínai
kormánynak az az álláspontja – melyben egy ideig

a jugoszláv kormány is osztozni látszott, de azóta
feltehetően feladott –, mely szerint a magyarországi
szovjet megszállást elvileg helyteleníti, de a szov-
jet megszállás által hivatalba léptetett Kádár-kor-
mányt támogatja és a kibontakozás szempontjából
elfogadható tárgyalópartnernek tekinti, önmagában
ellentmondó és a magyar nép számára teljességgel
elfogadhatatlan. A magyarországi deportálások, va-
lamint Nagy Imrének és társainak az elvitele után
ebben annak sem lehet tovább kétsége, akinek egy-
általán addig volt. Fontos volna tehát csökkenteni
próbálni Kína és Jugoszlávia érthető, de indokolatlan
bizalmatlanságát Nagy Imrével szemben. Ő ugyan-
is az az ember, akiben az egész magyar nép bízik,
de aki ugyanakkor minden ellenkező állítás ellené-
re sem fogja a magyar fejlődést valamiféle polgári
restauráció útjára terelni. Nagy Imre nem tett mást,
mint mindenki másnál előbb látta meg és bátrabban
vonta le annak az azóta mindenki előtt nyilvánvaló-
vá lett ténynek a következményeit, hogy a magyar
kommunista párt Rákosi és Gerő működése folytán
erkölcsileg megsemmisült, Magyarországon tehát
nem lehet mást csinálni, mint az egész szocialista
programot újrakezdeni, illetőleg egy többpártrend-
szerben folytatni Rákosiék erőszakosságai és perfí-
diái nélkül. Rá kellene mutatni arra, hogy ahelyett,
hogy örülnének, hogy e nehéz munkára maradt egy
töretlen tekintélyű kommunista Nagy Imre szemé-
lyében, micsoda történelmi oktalanság mindent
megtenni, hogy még őt is lehetetlenné tegyék.

Mindennek eredményeképpen arról kellene meg-
győzni a kínai és jugoszláv kormányt, hogy lássa
meg egy olyan megoldás lehetőségét, mely a szov-
jet csapatok kivonása és Nagy Imre visszahelyezése
mellett is megtartja Magyarországot a kelet-európai
szocialista népek közösségében, és arra kellene őket
rávenni, hogy befolyásukat a Szovjetuniónál is érvé-
nyesítsék egy ilyen megoldás irányában. Az indiai
államférfiak ítéletére bízom, hogy kínai és jugoszláv
tárgyalópartnereikkel a nov. 6-án kelt expozét és ter-
vezetet felhasználják s közlik-e, és mikor.

III. A magyar kérdés szempontjai indiai-amerikai megbeszéléseknél

Az amerikai államférfiakkal való tárgyalás során
rendkívül fontosnak vélem annak állandó szem-
előtt tartását, hogy amennyire veszélyes a Nyugat
részéről való katonai fenyegetés atmoszférája, any-
nyira fontos – éppen a magyar ellenállás és az indi-
ai közvetítés sikeréhez –, hogy a remélhető szovjet
irányzatváltozást siettető harmadik tényezőként je-
len legyen a nyugati világ mind fokozódó erkölcsi
és gazdasági nyomása is. Hogy ez a nyomás sem na-
gyobb, sem kisebb ne legyen a kellenél, ez döntően
az Egyesült Államokon múlik. Elsősorban ezt szem-
előtt tartva az amerikai államférfiak figyelmét a kö-
vetkező momentumokra kellene felhívni:

1. Fontos, hogy az Egyesült Államok az elkövetkezendő akciók során, mindaddig, amíg a közvetítésnek a legkisebb kilátása van a sikerre, ne úgy lépjen fel, mint az Észak-atlanti Szerződés vezető hatalma, hanem úgy, mint az ENSZ vezető hatalma, mint akin múlik az, hogy az ENSZ akciói erkölcsileg következetesek s esetleg szükségessé váló szankciói politikailag és gazdaságilag hatékonyak lesznek-e.

2. Fontos, hogy mindezek során mindaddig, amíg a közvetítésnek a legkisebb kilátása van a sikerre, ne történjék olyan, ami a Szovjetunió számára le nem nyelhető presztízssérelmet jelentene, vagy helyrehozhatatlan lépésekre indítaná.

3. A magyar kérdést veszélyes volna – amint erről fentebb I. alatt már szó volt – kelet-európai szélességű megoldások irányában kiszélesíteni akarni.

4. Fontos elkerülni azokat a látszatokat, melyek megerősítenék azt a tételt, hogy a felszabadult Magyarország nyugati ékké fog vagy akar válni a kelet-európai népek között, mert ez egyrészt újabb szovjet agresszióra adna kísértést, másrészt megnehezítené a többi kelet-európai ország liberalizálódásának folyamatát; ugyanezért kerülni kell az azonnali választás jelszavát is, mert ez csak az abszolút szovjetellenesség indulatteli atmoszférájában zajlana le.

5. Ugyanakkor biztosítani kellene az Egyesült Államokat, hogy a szocialista struktúra hangsúlyozása és a választások néhány havi elhalasztása semmiképpen sem jelenti, hogy itt a szabadságintézmények valamilyen csökkentett formájának bevezetéséről van szó, hanem annak eléréséről, hogy Magyarország bizonyos szocialisztikus intézmények és társadalmi szerkezeti elemek fenntartása és kiépítése mellett a szabadságintézmények teljességével rendelkező szabad országgá váljék, és az egész szovjet tömb számára – beleértve a Szovjetuniót is – a békés liberalizálódás mintájává és serkentőjévé lehessen (I. a nov. 6-i tervezetet).

IV. A magyar kérdés szempontjai indiai-szovjet megbeszéléseknél

A szovjet államférfiakkal való tárgyalás során tudatossá kellene tenni az egész szovjet akció szinte megoldhatatlan belső ellentmondását: a Szovjetunió azért lép fel Magyarországon az erőszak-alkalmazás teljességével, mert attól fél, hogy ha itt enged, akkor lavinaszerű folyamatok indulnak meg a többi kelet-európai országban is; viszont éppen a magyarországi erőszak-alkalmazás folytatása az, amely a feszültséget az összes kelet-európai országban a kibírhatatlanságig fokozza. Vagyis az erőszak-alkalmazás a maga ősi ördögi szabályai szerint pontosan azt a veszélyt idézi fel, amit el akar kerülni. Addig kell tehát a Szovjetunióknak a magyar kérdést békésen megoldania, amíg ebből az ördögi körből lehetőség van a bátor kiugrásra. Ennek egyetlen útja azonban Magyarországon a szovjet csapatok kivo-

nása, a többpártrendszer elismerése és Nagy Imre visszahelyezése. Reménytelen Magyarországon a lengyel kísérlet, amelynek lényege titoista jellegű liberalizálás szovjet katonai jelenlét mellett: Magyarországon ugyanis ilyen kísérlet történt okt. 28.–nov. 4. között, amit a szovjet katonai beavatkozás zárt le: ezek után nincs az az államférfi, aki rá tudná venni a magyarokat, hogy még egyszer szovjet katonai jelenlét – és bár mikori újabb beavatkozás lehetősége – mellett próbálják újból felvenni a békés munkát és a szabad intézmények kiépítésének kísérletét. Reménytelen Magyarországon az egypárturalom, mert mind a Rákosi-féle, mind a Kádár-féle egypárt erkölcsileg halott. És egyetlen lehetőség Nagy Imre, akiben az ország feltétlenül bízunk, s aki mégsem vinné az országot semmiféle polgári restauráció felé (I. fentebb II. alatt mondottakat). Ha egyszer a Szovjetunió mindebbe belenyugodott, akkor rá kell jönnie, hogy igenis lehetséges menetrendszerű konszolidálás egypárturalom nélkül is, szocialista struktúra többpártrendszerben is, s egy ilyen Magyarország nem lesz agresszív nyugati ék, sem a nyugati blokkhoz húzó semleges állam, hanem egy olyan bel- és külpolitikai helyzetet alakíthat ki, mely valahol Jugoszlávia, Finnország és Lengyelország helyzete között volna középuton. Ezzel kapcsolatban az indiai államférfiak mérlegelésére van bízva, hogy indokolt-nak tartják-e és mikor a nov. 6-i expoé és tervezet gondolatmenetét a szovjet államférfiakkal közölni.

Ezzel kapcsolatban rendkívül fontos volna, ha az indiai államférfiak valószínűsíteni tudnák szovjet államférfiak előtt, hogy magyarországi benyomásaik szerint a magyar tömegek nagyfokú elkeseredése ellenére is a kibontakozásban számba jövő magyar politikusokban nem találtak szovjetellenes indulatokra, sőt nagy megértést találtak a Szovjetunió helyzetének komplex voltával szemben; de célszerű volna arra is rámutatni, hogy ez a ma még kedvező helyzet minden nappal romlik valamit, mely a Kádár-kormány reménytelen helyzetének a támogatásával és a katonai berendezkedés kísérleteivel telik el.

Végül fontos volna arra is rámutatni – amint ezt már I. alatt is kifejtettük –, hogy a Magyarországon elkerülhetetlenül esedékes szovjet engedmény szükségszerű következménye súlyosan elhibázott és vétkes előző lépéseknek, úgyhogy kilátástalan volna ilyen engedményeket tisztára a hatalmi egyensúly jegyében elgondolt ellenengedményektől függővé tenni.

Ismételten leszögezem, hogy a jelen kiegészítés alapjául szolgáló nov. 6-i expoé és tervezet másokkal való közlése vagy esetleges nyilvánosságra hozatala azok címzettjeinek (indiai, amerikai és francia követségek és államférfiak) mérlegelésére van bízva, ellenben a jelen kiegészítés elsősorban az indiai államférfiak bizalmas használatára készült, s inkább egyes részleteinek közlése látszik célszerűnek.

Budapest, 1956. december 4.